

ОХРИМЕНКО В. І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОДАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМАТИЧНОЇ ДОСТОВІРНОСТІ У ВИСЛОВЛЕННЯХ ІМПЛІКАЦІЇ ДІЙ / ПЕРЕБІГУ ПОДІЙ

(на матеріалі італійської мови)

У статті розглянуто модальне значення проблематичної достовірності у висловленнях імплікації дій / перебігу подій і побудовано функціональні моделі: 1) модель сенсорної об'єктивації; 2) модель емотивізації рефлексивності; 3) модель оцінно-рефлексивного синтезу.

Ключові слова: модальність, проблематична достовірність, сенсорна об'єктивація, емотивізація рефлексивності, оцінно-рефлексивний синтез.

В статье рассмотрено модальное значение проблематической достоверности в высказываниях импликации действий / разворачивания событий и построено функциональные модели: 1) модель сенсорной объективации; 2) модель эмотивизации рефлексивности; 3) модель оценочно-рефлексивного синтеза.

Ключевые слова: модальность, проблематическая достоверность, сенсорная объективация, эмотивизация рефлексивности, оценочно-рефлексивный синтез.

The article focuses on a modal meaning of problematic trustworthiness in the utterances of actions / events implication. Such functional models are made: 1) sensorial objectification model; 2) emotivisation of reflection model; 3) axiological-reflexological synthesis model.

Key words: modality, problematic trustworthiness, sensorial objectification, emotivisation of reflection, axiological-reflexological synthesis.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю комплексного розгляду категорії модальності у сучасній парадигмі лінгвістичних знань.

Метою статті є встановлення типології функціональних моделей висловлень з модальним значенням проблематичної достовірності на позначення дій / перебігу подій.

Об'єкт дослідження становлять трансфрастичні зв'язки модальних висловлень проблематичної достовірності на позначення дій / перебігу подій, їхнє співвідношення з модусом перцепції та модусом рефлексії.

Предметом дослідження є висловлення з модальним значенням проблематичної достовірності на позначення дій / перебігу подій.

Наукова новизна дослідження полягає у першій спробі у сучасній лінгвістиці розгляду трансфрастичних зв'язків модального висловлення у зіставленні з кореферентною ситуацією та текстовим корелятом.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Поліпарадигмальний характер сучасної лінгвістики [1] зумовлює потребу досліджень мовних категорій, зокрема категорії модальності, на глобальному дискурсивному рівні. Першою спробою застосування прототипного підходу до розгляду модальності є концепція функціонально-семантичного поля О. В. Бондарко, що ґрунтується на проекції логіко-понятійних категорій на мовні і уведенні категоріальної ситуації як невід'ємного чинника, який має бути врахованим при дослідженні функціональних особливостей модальних висловлень [2].

У концепції ФСП проблематична достовірність визначалась як категоріальна ситуація (з поділом на просту (немарковану), категоричну та проблематичну достовірність), що співвідносилась з функціонуванням мовних засобів вираження модального значення істинності (мікрополе істинності функціонально-семантичного поля достовірності) [2:163–167]. На відміну від точки зору, прийнятої у концепції ФСП, ми виділяємо **модальне значення проблематичної достовірності** з фіксованими маркерами – мовними засобами вираження: дієсловами “*sembrare*”, “*parere*” – *здаватись*. У нашій концепції поняття категоріальної ситуації замінюється на **корелативну ситуацію** об'єктивної дійсності та **текстовий корелят** як її вербалізацію. Такий підхід є спробою зблизити категорії модальності та модусу.

Розгляд у загальних рисах співвідношення між модусом та модальністю з огляду на корелативну ситуацію об'єктивної дійсності та текстовий корелят дає змогу: 1) виявити параметри корелативних ситуацій перцепції та рефлексії, опредмечених у тексті; 2) виявити особливості відображення зазначених параметрів у текстовому кореляті; 3) побудувати функціональні моделі висловлень з модальним значенням проблематичної достовірності на позначення дій / перебігу подій.

Аналіз контексту вживання модальних висловлень проблематичної достовірності у співвіднесенні з фрагментом об'єктивної дійсності, вербалізованої в даному контексті, дозволив виявити основні корелативні дійсності ситуації – перцепції та рефлексії, кожна з яких характеризується властивою їм сукупністю параметрів.

Кореферентну ситуацію перцепції можна схематично представити таким чином: суб'єкт сприйняття як невід'ємний компонент ситуації перцепції у режимі теперішнього актуального оцінює просторову локалізацію суб'єкта / об'єкта оточуючої дійсності або здійснює інтерпретацію сенсорної інформації за одним з аналізаторів. Чинники **трансформації модального значення простої немаркованої модальності у модальне значення проблематичної достовірності** визначаються у такий спосіб: 1) порушення відстані між мовцем – суб'єктом оцінки та суб'єктом / об'єктом спостереження призводить до чуттєвого сприйняття з наявністю перешкод; 2) оцінка якісних / абстрактних характеристик, а не просторових, конкретних; 3) оцінка психоемоційного стану як позаденотатної сутності; 4) порушення типового підґрунтя емпіричних даних: референція до вивідних знань + привативний епістемічний стан; 5) порушення режиму “сканування дійсності”: імплікація дій / поведінки / перебігу подій. У таких висловленнях спостерігається **контамінація сумніву й невпевненості**. У такому випадку модус теж не є нейтральним: в італійській мові, як і в решті романських мов висловлення зазначеного типу маркуються кон'юнктивом.

Перцепція може бути пов'язаною з **рефлексією** за принципом **релевантної виділеності**: у процесі перцепції, що здійснюється у режимі сканування дійсності, фрагмент оточуючої дійсності потрапляє у фокус уваги суб'єкта сприйняття і за умови значимості може зберігатися у пам'яті і відтворюватись.

Рефлексія є пов'язаною з епістемічним станом мовця і включає такі різновиди значень: 1) перцепція крізь призму рефлексії; 2) емоційна реакція / стан крізь призму рефлексії; 3) імплікація дій / перебігу подій крізь призму рефлексії. Якщо порівнювати прототипну кореферентну ситуацію перцепції з кореферентною ситуацією рефлексії, то **диференційними критеріями ситуації рефлексії** є: 1) вихід за межі ситуації *hic et nunc*; 2) співставлення ситуації X з деякою іншою, зовнішньою відносно X ситуацією Y, що мала місце в минулому відносно моменту рефлексії, що розгортається у теперішньому актуальному; 3) протиставлення ситуацій у різних часових планах з поляризованою оцінкою.

Прототипно модальні висловлення на здійснення імплікації дій / перебігу подій функціонують у модусі рефлексії і є тісно пов'язаними

з епістемічним станом мовця – суб'єкта модальної оцінки. Звідси модалізована оцінка дій / перебігу подій здійснюється з позицій епістемічної можливості / вірогідності / необхідності. Вживання маркерів проблематичної достовірності на позначення дій – дієслів *sembrare / parere* – *здаватися* свідчить про відхилення від прототипного значення: акціональність є найменш типовим параметром перцептивності, отже йтиметься про максимальне відхилення від прототипу.

Аналіз фактичного матеріалу свідчить про те, що підґрунтям модального висловлення проблематичної достовірності є привативний епістемічний стан, а кореферентна ситуація, опрідечена у текстовому кореляті має свої особливості. Проаналізований масив прикладів дозволив побудувати такі типи моделей: 1) модель сенсорної об'єктивації: сенсорно-рефлексивний синтез; 2) модель емотивізації рефлексивності: сенсорно-емоційний синтез з привативним епістемічним станом; 3) модель оцінно-рефлексивного синтезу з привативним епістемічним станом. Розглянемо детальніше.

1. МОДЕЛЬ СЕНСОРНОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ: сенсорно-рефлексивний синтез.

Io intanto vidi in un angolo della stanza nuda e scura un ragazzo inginocchiato davanti a una seggiola, con la schiena volta verso di noi, che pareva scrivesse: e proprio scriveva, con la carta sopra la seggiola, e aveva il calamaio sul pavimento [De Amicis: 33].

У даному висловлюванні мовець робить припущення про дії суб'єкта сприйняття за наявності перешкод: він бачить у кутку темної кімнати хлопчика, який, здається, писав (*che pareva scrivesse*): недостатнє освітлення є перешкодою для зорового сприйняття і викликає у мовця сумнів, проте, розгледівши, він переконується у правильності припущення і описує сприйняття деталізовано (*con la carta sopra la seggiola, e aveva il calamaio sul pavimento* – з папером на кріслі та чорнильницею, що стояла на підлозі).

Наведений приклад є вербалізацією перцепції у текстовому кореляті, який містить усі ознаки модалізованої перцепції: чинником модалізації виступає наявність перешкод при сенсорному сприйнятті. Іншими параметрами “перцептивності” є: мовець – суб'єкт модальної оцінки є компонентом ситуації; режим “сканування дійсності”, буттєве висловлення з маркером *verbā sentiendi*, що містить

вказування на дію суб'єкта спостереження у певній системі просторових координат, т.зв. **перцептивну дію**. Висловлення проблематичної достовірності на позначення “перцептивної дії” виконує функцію **сенсорної об'єктивації**: відбувається вербалізація інформації, що є підґрунтям модальної оцінки на основі емпіричних знань, а текстовий корелят відтворює процес перцепції, що протікає у режимі сенсорно-рефлексивного синтезу.

2. МОДЕЛЬ ЕМОТИВІЗАЦІЇ РЕФЛЕКСИВНОСТІ: **сенсорно-емоційний синтез з привативним епістемічним станом**.

– *A volte penso che è tutto inutile e mi pare che non finirà mai (1) A volte, invece, guardandola, mi sembra impossibile che stia così e penso che non può durare – disse Forte (2) [Comencini: 88].* Розмовляючи зі своїм зятем щодо перспектив одужання доньки та доцільності подорожі, Гвідо Форте висловлює гіпотезу щодо можливого перебігу подій з позицій проблематичної достовірності: перебуваючи у відчаї від “незрозумілої” хвороби молодшої дочки Федеріки, йому то здається, що це ніколи не скінчиться (*mi pare che non finirà mai*), то, навпаки, здається, що так не може більше продовжуватись (*mi sembra impossibile che stia così*).

У наведеному прикладі маємо трансфрастичну контамінацію перцептивного та рефлексивного модусу: висловлення (1) містить поєднання рефлексивного модусу (*penso che è tutto inutile*) та перцептивного модусу на позначення перебігу подій (*mi pare che non finirà mai*). У висловленні (2) поєднуються перцептивний модус (*mi sembra impossibile che stia così*) та рефлексивний (*penso che non può durare*). Відмітимо також тенденцію до сполучення “рефлексивної частини” з буттєвим оцінним реченням (*penso che è tutto inutile*) а перцептивної частини – з герундієм *verbā sentiendi* (*guardandola, mi sembra impossibile che stia così*).

Ознаки зміненої рефлексивності корелюють ситуації: зіставлення мовцем протилежних за полюсом перспектив у різних часових планах (*A volte ... A volte, invece ...*), причому часовий план характеризується невизначеністю: йдеться не про типову переоцінку цінностей, що є прототипним параметром рефлексії, коли мовець переоцінює певну подію / відчуття з плином часу (у цьому випадку у тексті фіксується часовий проміжок). Недетермінованість темпоральних маркерів корелює зі зміною точки зору мовця, що ґрунтується не на епістемічному стані “знання”, а на почуттях: іноді

він вважає, що всі зусилля марні і йому здається, що це ніколи не скінчиться (підгрунтя – почуття відчаю), а потім, дивлячись на доньку, йому здається, що так не може продовжуватись (підгрунтя – бажання, щоб його донька одужала). Реальна оцінка мовцем даної ситуації коливається в межах від “так буде завжди” до “так не буде”: в основі поляризованої оцінки знаходиться повне незнання причин, що призвели до хвороби Федеріки. **Ознакою емотивізації**, тобто втрати рефлексивності, є зміщення до емпіричності (саме сенсорно-емоційний синтез з “нульовим” епістемічним станом є підгрунттям оцінки розгортання подій).

3. МОДЕЛЬ ОЦІННО-РЕФЛЕКТИВНОГО СИНТЕЗУ З ПРИВАТИВНИМ ЕПІСТЕМІЧНИМ СТАНОМ.

“Pur proppo, è un Roccaverdina... preso un dirizzone, non c'è verso di stornarnelo (1). Bisogna lasciarlo stancare (2). Ora è tutto oli e vini; non gli si può ragionare d'altro (3). Probabilmente, tra un anno o due, butterà per aria macchine, botti, coppi! (4) Con quella donna – ve ne parlo perché è cosa già passata da un pezzo – ha fatto pure così (5). Sembrava che, dopo dieci anni, dovesse commettere la corbelleria di sposarla... e un bel giorno la dà in moglie a Rocco Criscione (6). Gliel'ha data lui, gliel'ha imposta quasi... Rocco non poteva dirgli di no; si sarebbe fatto squartare pel suo padrone... Era sua moglie e non era sua moglie, dicevano le male lingue... E quando Rocco fu ammazzato, tutti credevano: ora la Solmo ritorna al padrone. Che!..” [Capuana: 152].

Розмовляючи з двоюрідною сестрою, дружиною маркіза ді Роккавердіна, кавалер Пергола характеризує її чоловіка як упертого та непередбачуваного – висловлення (1), (2). Має місце порушення прототипних параметрів перцептивності: вихід за межі ситуації *hic et nunc*; оцінка не конкретної, а абстрактної якості суб'єкта, що оцінюється; узагальнений суб'єкт модальної оцінки (риса характеру, що імплікує певний тип поведінки суб'єкта, є загальновідомою); зіставлення з часовим планом минулого; аксіологічність. За словами Перголи, якщо зараз маркіз повністю захопився виробництвом вина та оливкового масла, то через кілька років він, вірогідно, викине все з голови (висловлення (3)-(4) з модальним значенням епістемічної вірогідності). Наступне висловлювання мовця з модальним значенням проблематичної достовірності вжито у складі аргументації на підтвердження власної точки зору: *Con quella donna – ve ne parlo perché è cosa già passata da un pezzo – ha fatto pure così. Sembrava che,*

dopo dieci anni, dovesse commettere la corbelleria di sposarla... e un bel giorno la dà in moglie a Rocco Criscione (З тією жінкою (...) він вчинив саме так. Здавалось, що через десять років він повинен був втяти дурницю і одружитися з нею... і одного дня віддає її заміж за Рокко Крісчоне). Модальне висловлювання проблематичної достовірності на позначення дії містить експліцитний перцептивний модус (*Sembrava che, dopo dieci anni, dovesse commettere la corbelleria di sposarla*) і виконує функцію **імітації перцептивності**: вступаючи у трансфрастичні зв'язки з висловленнями (1)-(5), модальне висловлення набуває значення візуалізації дії за принципом релевантної виділеності, що є підґрунтям модальної оцінки. Значення модального висловлення (6) визначається як **асиметричність між якістю суб'єкта й імплікацією дії**, з одного боку, та **порушення очікувань**, з іншого боку.

Порушення очікувань у модальному висловленні (6) пояснюється привативним епістемічним станом узагальненого суб'єкта модальної оцінки: колективна точка зору стосовно одруження маркіза з вродливою служницею Агріпіною Сольмо виявилась помилковою: маркіз сам видав її заміж за іншого, але ніхто точно не знав, що її шлюб був фіктивним.

Висновки. Контекст функціонування модальних висловлень **проблематичної достовірності** на здійснення **імплікації дій / перебігу подій** є **текстовим корелятом перцептивного та рефлексивного модусу**. Співвідношення перцептивності та рефлексивності дає змогу представити таку типологію моделей: 1) модель сенсорної об'єктивації; 2) модель емотивізації рефлексивності; 3) модель оцінно-рефлексивного синтезу. **Модель сенсорної об'єктивації з сенсорно-рефлексивним синтезом** є домінуванням перцептивного модусу і включає такі параметри: суб'єкт модальної оцінки як компонент ситуації; висловлення у режимі сканування дійсності; оцінка чуттєвого сприйняття з наявністю перешкод; сенсорно рефлексивний синтез; **текстовий корелят** повністю відтворює процес сприйняття, що виявляється у функціонуванні буттєвих висловлень з просторовими дейктиками, маркерами *verbā sentiendi*. **Модель емотивізації рефлексивності** є взаємодією перцептивного та рефлексивного модусу і містить такі параметри: суб'єкт модальної оцінки є компонентом ситуації; фразова та / або трансфрастична контамінація епістемічного та рефлексивного

модусу; зміщення до емпіричності; поляризована оцінка дій / перебігу подій та невизначеність; недетермінованість темпоральних маркерів; привативний епістемічний стан мовця; *сенсорно-емоційний синтез з привативним епістемічним станом* мовця як підґрунтя модальної оцінки. **Модель оцінно-рефлексивного синтезу** є взаємодією перцептивно-рефлексивного модусу зі зміщенням у бік рефлексивного і містить такі параметри: вихід за межі ситуації *hic et nunc*; узагальненість суб'єкта модальної оцінки; оцінка абстрактної якості суб'єкта; зміщення до раціональності; зіставлення у різних часових планах; контамінація аксіологічністю та деонтичністю; *привативний епістемічний стан*; висловлення з модальним значенням проблематичної достовірності здійснює візуалізацію дій / подій, що є підґрунтям модальної оцінки і має подвійний характер модального значення: 1) асиметричність між якістю суб'єкта й імплікованою дією та 2) порушення очікувань.

Параметри, що структурують кожну із зазначених моделей, визначають ступінь віддалення від прототипу. Загалом, модальне значення проблематичної достовірності є найменш типовим для позначення дій / перебігу подій через несумісність характеристик перцептивності та акціональності (прототипом є модальне значення епістемічної можливості, вірогідності та необхідності). Модальні висловлення проблематичної достовірності на імплікацію дій / перебігу подій є максимально віддаленими від прототипу у моделі сенсорної об'єктивації: параметри зазначеної моделі збігаються повністю з параметрами модалізованої перцепції. Менш віддаленими від прототипу є висловлення проблематичної достовірності у моделі емотивізації рефлексивності, що характеризується зникненням більшості параметрів перцепції й появою параметрів рефлексії (див. таблицю); характерною є фразова / трансфрастична контамінація епістемічного та рефлексивного модусів. Найменш віддаленими від прототипу є висловлення проблематичної достовірності у моделі оцінно-рефлексивного синтезу, що містить параметри рефлексії; характерною є контамінація з деонтичним модусом, у випадку чого маємо модальне значення епістемічної необхідності крізь призму перцептивного модусу. Зобразимо в узагальненому вигляді:

МОДЕЛЬ СЕНСОРНОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ: сенсорно-рефлексивний синтез	МОДЕЛЬ ЕМОТИВІЗАЦІЇ РЕФЛЕКТИВНОСТІ: сенсорно-емоційний синтез з привативним епістемічним станом	МОДЕЛЬ ОЦІННО-РЕФЛЕКТИВНОГО СИНТЕЗУ З ПРИВАТИВНИМ ЕПІСТЕМІЧНИМ СТАНОМ
<ul style="list-style-type: none"> • суб'єкт модальної оцінки є компонентом ситуації • висловлення у режимі “сканування дійсності” • <u>ознака модалізованої перцепції</u>: чуттєве сприйняття з наявністю перешкод • БУТТЄВЕ висловлення: (маркер <i>verbā sentiendi</i>); • феномен “сенсорної об'єктиваці”: повна вербалізація інформації, що є підґрунтям модальної оцінки на основі емпіричних знань • сенсорно-рефлексивний синтез 	<ul style="list-style-type: none"> • суб'єкт модальної оцінки є компонентом ситуації <li style="text-align: center;">ЕМОТИВІЗАЦІЯ РЕФЛЕКТИВНОСТІ 1. фразова / трансфрастична контамінація епістемічного та рефлексивного модусу 2. зміщення до емпіричності 3. поляризована оцінка у різних часових планах та невизначеність 4. недетермінованість темпоральних маркерів 5. “нульовий” епістемічний стан 6. сенсорно-емоційний синтез як підґрунтя модальної оцінки 	<ul style="list-style-type: none"> • вихід за межі ситуації <i>hic et nunc</i> • узагальнений суб'єкт модальної оцінки (колективна точка зору) • оцінка абстрактної якості суб'єкта, що підлягає оцінці • зміщення до раціональності • зіставлення з часовим планом минулого • аксіологічний модус <li style="text-align: center;">ІМІТАЦІЯ ПЕРЦЕПТИВНОСТІ НА ТРАНСФРАСТИЧНОМУ РІВНІ: 1. візуалізація дій / подій за принципом релевантної виділеності, що є <u>підґрунтям модальної оцінки</u> 2. <u>Подвійний характер</u> модального значення: <ul style="list-style-type: none"> 1) асиметричність між якістю суб'єкта та імплікованою дією; 2) порушення очікувань 3) привативний епістемічний стан

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кубрякова Е. С.* Эволюция лингвистических идей во II пол. XX века (опыт парадигмального анализа) / Елена Самойловна Кубрякова // Язык и наука конца XX века. – М.: Рос. гуман. ун-т, 1995. – С. 144–238. 2. *Бондарко А. В.* Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность: [коллективная монография в 6 т. / отв. ред. Александр Владимирович Бондарко / Е. И. Беляева, Н. Н. Корди, С. Н. Цейтлин и др.] . – Л.: Наука, 1990. – 335 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Capuana L.* Il Marchese di Roccaverdina / L. Capuana. – Roma: Biblioteca Economica Newton, 1998. – 192 p. 2. *Comencini C.* Le pagine strappate / C. Comencini. – Milano: Feltrinelli, 1991. – 182 p. 3. *De Amicis.* Cuore / De Amicis. – Roma: Biblioteca Economica Newton, 2002. – 217 p.